

5. Kettős vezetéknevek

Berenczei-Kovács (T.), Hetei-Kanizsai (T.), Lázári-Nagy (T.). Az előtagok nem predikátumok, így inkább ragadványnévnek tekinthetők, s ez vált hivatalossá. Berence Kővár vidéki, Hete és Lázári Szatmár megyei helység.

Rövidítések

Br.: Brechenmacher, Karlmann: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Familiennamen I–II. (Limburg a. d. Lahn, 1957–1963)

DOR.: Constantinescu, N. A.: Dictionar onomastic romînesc (Bucuresti, 1963)

K.: Kázmér Miklós: Régi magyar családnevek szótára XIV–XVII. század (Budapest, 1993)

MIZSER LAJOS

A felsőszölnöki szlovén plébánia keresztneveiről 1750–1800

Adataimat a jelzett ötven év vizsgálatakor a felsőszölnöki (Gornji Senik) plébánia római katolikus anyakönyveiből gyűjtöttem.¹ Tudomásunk van róla, hogy a faluban korábban (1540) evangélikus gyülekezet volt.² A sematizmus szerint 1690 körül a falu lakossága rekatolizált, 1698-ban pedig elkészült a Keresztelő Szent Jánosnak felszentelt templom is. Felsőszölnök a 13–16. század között betelepült szlovén falvak egyházi központja lett, hat filiát mondhatott magáénak, ezáltal Vas megyében a nagyobb plébániák közé számított. A községeknek két különböző birtokosuk volt: egyik részük a szentgotthárdi (Monošter) apátsághoz, a másikuk a Batthyány család dobrai (Neuhaus Ausztriában) birtokához tartozott. A szlovén nyelvet kutatók közt elfogadott nézet, hogy a két egység népessége még ma is ennek okán két különböző alnyelvjárásban beszél.³ Trianon után a mai Szlovéniához került Túrke és Martinya, amelyeket 1889-ben összevontak Magasfok (ma Trdkova) név alatt; Markóc (Marokrét; ma Markovci), valamint Csöpin (Kerkafő; ma Čepinci). A 18. századi plébánia területéből kiszakadt Ritkaróc (Ritkaháza; Ritkarovci) és Vérica (Permise)⁴, mikor 1786-ban megalakult az apátistvánfalvi plébánia (Števanovci)⁵. E két utóbbi községet többször egyesítették, 1951-től a hivatalos neve Kétyölgy. A matrikulák szerint Felsőszölnökon keresztelték mind a hét falu újszülötteit, ide temetkezett közülük öt, ugyanis Vérica és Ritkaróc halottait már korábban is Apátistvánfalván helyezték örök nyugalomra. Magasfokon is csak 1875-ben alapítottak temetőt (anyakönyvi bejegyzés). A falvak lakossága nem volt homogén: nyelvi szempontból zömmel szlovénok lakták, de a családok közt volt magyar és német is; vallásukat tekintve a többség római katolikus, de éltek Felsőszölnökon evangélikusok is, nevük után mindig ott áll a luth. rövidítés.

Kereszteltek néha más falubélit is, főként ha úgynevezett törvénytelen (illegitim) gyermek volt (ezek száma 1790 körül feltűnő), és néhány cigány származását (vezetéknevük: Horváth).

Számomra többször problémát jelentett a születési vagy halálozási hely eldöntése, mivel az anyakönyvet vezetőik más-más néven és helyesírással jegyezték le a falvak nevét. Végso döntésemet dr. Hajós Ferenc nagykövet úr, Pavlics Irén a Szlovén Szövetség titkára és M. Kozár Mária néprajzkutató segítségével hoztam meg, akik készséggel segítettek a kérdéseim megválaszolásában.

A matrikulákat a plébánosok nagyon pontosan vezették, az akkori egyházi szabályzat szerint latin nyelven. Adat elvétele hiányzik, a megsárgult lapok még jól olvashatók. A szabályzattól csupán néha tértek el, így például a becézőnevek lejegyzésekor. Sohasem írtak be viszont ragadványnevet, sem ún. háznevet, amelyről Kozár Mária úgy ír, hogy az minden embernek volt.⁶ Sajnos azonban papváltáskor, halálozáskor az anyakönyvek hiányosak, valószínű hónapokig nem lehetett kinevezett plébános.

A felsőszölnöki plébánia, azaz a hét település keresztnéveit falvanként, nemenként írtam ki a forrásokból. Az 1750–1800 közötti időt két nemzedékváltásnyi korszakra bontottam (1750–1775 és 1776–1800), hogy a táblázatokból leolvasható legyen a névadás változása. (E rövidített írásban csak a leggyakrabban előforduló keresztnéveket mutatom be, eltekintek a teljes névrendszer, így a családnevek, becézett névalakok stb. leírásától.)

Mindvégig figyeltem azt, hogy az újszülött vajon milyen motiváció alapján kaphatta a nevét. A 18. századi adataim Kozár Máriát igazolják. Ahogy ma is él a szokás, hogy a gyermek nevét már születése előtt kiválasztják, úgy történhetett kétszáz-kétszázötven évvel ezelőtt is.⁷ Három fő ok figyelhető meg: a szülő, nagyszülő nevének átvétele, főleg elsőszülötteknél; a keresztszülő nevének öröklése főként lányoknál; valamint a születésnap vagy az azt követő napon lévő naptári szent nevének adása. E hármasság különösen a ritkább keresztnéveknél figyelhető meg, hisz a gyakoriaknál akár többszörös egybeesés is előfordul. Főként a nevezetesebb névnapok körül nagy a sűrűsödés, így három-négy András, Balázs, György vagy Éva, Katalin is található egymás mellett, noha az év folyamán esetleg alig kereszteltek hasonló nevű gyermekeket. Így például 1752. II. 6-án két Dorottyát, 1753. XII. 8-án két Miklóst stb. olvashatunk, akiket ugyanazon napon kereszteltek. A választás a falvakban mindössze 10–18 névre korlátozódott, így például Felsőszölnökon minden 5. gyermek János vagy Anna volt. Ugyanitt a falu lakosságának majdnem 80 %-a csupán hat néven osztozott.

A vizsgált 50 év alatt a köetkezők voltak az egyes települések leggyakoribb férfi- és női keresztnévei:

Felsőszölnök (Gorniji Senik)

János (169), József (153), István (111), György (98), Ferenc (59), Balázs (47), András (42), Mátyás (41).

Anna (169), Katalin (135), Zsuzsanna (87), Margit (86), Éva (71), Judit (57), Ilona (55), Apollónia (39).

Csöpin (Cepinci)

János (76), József (61), István (58), Ferenc (53), György és Mátyás (25).

Anna (58), Éva (52), Katalin (41), Judit (38), Erzsébet (28), Apollónia (27), Margit (26), Marianna (23)

Markócz (Markovci)

János (49), Ferenc (47), József (35), István (29), Ádám (21), Mihály (20).
Éva (33), Katalin (26), Anna (25), Marianna (24), Erzsébet és Judit (19).

Martinya (Martinja)

János (32), István (20), György (17), Balázs és József (16).

Katalin (32), Anna (27), Zsuzsanna (17), Margit (14).

Türke (Trdkova)

János (65), József (45), György (43), István (41), Ferenc (30).

Katalin (63), Éva (45), Anna (43), Judit (27), Zsuzsanna (24).

Permise (Vérica)

János és József (13), Ferenc (9), István (8).

Apollónia és Éva (10), Anna (8), Katalin (5).

Ritkarócz (Ritkaorvci)

János (15), Ádám és József (8), György (7).

Katalin (16), Anna (15), Erzsébet (9), Apollónia, Éva és Margit (7).

(Az utóbbi két falucska adatain ne lepődjön meg az olvasó; lakosainak száma csak 100 év múlva, a 19. század végén érte el a 200 főt!)

Az adatokból kitűnik, hogy a hét község névanyaga sok tekintetben hasonló, néhány név esetében feltűnően eltérő. Ezek az eltérések valójában akkor lennének szemléletesek, ha a sor mellé összevetésként odatennénk egy más Vas megyei vagy távolabbi dunántúli magyar falu névanyagát. Hely hiányában ezekre a megfelelő részeknél csak utalni fogok. Megjegyzendő még, az egymáshoz közel fekvő Türke és Martinya, illetve Markócz és Csöpinicz keresztnéveiben, azok gyakoriságában nagy a hasonlóság. Ugyanakkor ez nem mondható el Vérica és Ritkaróc esetében, sőt a különbségek a feltűnőek.

A 18. század végén szinte mindenütt ott találjuk a leggyakoribb **férfinevek** közt a Jánost és a Józsefet. Az előbbi népszerűségét különösképpen növelhette a plébánia területén maga a templom titulusa is. Érdekes módon épp ezt a nevet illetik leggyakrabban jelzővel, ha az eltér a templom védőszentjétől (pl. evangélista). A József név Martinya kivételével jóval kedveltebb, mint más magyar falvakban. Ez a jelenség igazolni látszik azt a feltevést, hogy a név divatja nyugat felől terjedt el Magyarországon. A középmezőnyben olvasható István, Ferenc és György beillik a kor névadásába. A Mihály – más falvak igen gyakori neve – csupán Markócon, ott is csak a hatodik helyen szerepel, azaz nem volt kedvelt a Szlovénvidék (Slovensko Porabje) falvaiban. Feltűnő Csöpincen a Mátyás, három településen az Ádám gyakorisága, holott ez a Dunántúlon a betelepült németiségre volt jellemző. Bizonyára archaikus szokásként maradt meg Felsőszőlőn és Martinyán a Balázs gyakori előfordulása. Sokan kérhették a védőszent segítségét, torokfájás, gégedaganat, diftéria elkerülése végett. Megfigyelhető a névadás február 3-a körüli sűrűsödése.⁸ (Markócon és Türkén a ritka nevek közé szorult.) A századvégén más plébániákon már nem, vagy esetleg egyszer-egyszer olvasható. Minden faluban található egy perem névanyag egy-két bejegyzéssel, így itt az Adalbert (német szülők), Fülöp, Jakab, Simon, Károly, Márk, Pál,

László, Imre, vagy az akkor kiavulónak számító (ma újra nagyon divatos) András, Tamás, Márton.

A női keresztnévek közül az Anna, Katalin és Zsuzsanna mint leggyakoribbak az országos átlagnak felelnek meg. Kiemelkedően sok az Éva – Markócon első, Csöpinccen és Tüskén második a sorban –, úgy tűnik, a szlovénság körében tovább élt a név divatja, mint más vidéken. Az Erzsébet, Judit, Margit változó helye az előzőek után átlagos, nem eltérő. Viszont feltétlenül meg kell említeni az Apollónia nevet. Általában elmondható, hogy az egész plébánia területén kedvelték, Csöpinccen pedig az előkelő hatodik helyet foglalja el. Száma két ízben is növekedett. A második korszakban akkor, mikor az első Apollóniák keresztyánok lettek, s nevüket adták az újszülött lányoknak. Megfigyelhető, hogy szívesen választották a február első hetében születetteknek is (az alexandriai szent 249. február 9-én vetette magát tűzbe).⁹ A névtani szakirodalomban és más 18. századi gyűjtésekben a keresztnév szinte elő sem fordul. Kedveltségét nem sikerült kiderítenem: nem volt róla elnevezve a környéken sem templom, sem kápolna; a terület egy részét birtokló Batthyányak családfáján sem olvasható. A Mária és Terézia előfordulása még csekély, a nevek megjelenése is későbbi, mint más plébániákon. Érdekes azonban, hogy 1764-ben már Marinka (ez a második Mária az anyakönyvben!), 1769-ben pedig a szlovén Majcsa becenéven jegyezték be őket a matrikulába. Korábbi időszak névadási divatjára utal a már ritkának mondható Ágota, Borbála, Dorottya, Orsolya. Németes hatást tükröz a Franciska, Magdolna kevés számú előfordulása. Markócon már megjelenik más falvak kedvelt Rozinája, és öt faluban a Mónika. Az ötven év alatt a Juditok és Mariannák száma nőtt ugrásszerűen több településen is. Megjegyzendő, hogy a szülők a lányok esetében általában még kevesebb névből válogattak, mint a fiúknál. Ezért egy névre sok személy jutott. A plébánia székhelyén, Felsőszölnökön a legrosszabb arány: a 772 újszülött csak 18 néven osztozott, így csak minden 43. kapott eltérő keresztnévet.

Összességében megállapítható, hogy a 18. század végi szlovén plébánia névanyaga is három fő csoportra osztható: gyakori, átlagos és ritka keresztnévekre. Nem találunk nagy különbséget az igen gyakori és a ritkán olvasható keresztnévek anyagában, ha azt összevetjük a korabeli más magyar nyelvterület névadási szokásaival. Viszont lényeges az eltérés a középmezőnyben elhelyezkedő neveknél (Mátyás, Ádám; Apollónia, Judit, Marianna stb.). Egyes neveket még nem részesítenek előnyben (Pál, Péter, Mihály; Mária, Julianna, Terézia), másokat viszont hosszabb ideig megőriznek a gyakoribbak között (Balázs, Éva).

Mint láhattuk, a több száz nevet tartalmazó rendszer sok tekintetben eltér más, 18. századi magyar falvakétól. Érdekes lenne összehasonlító vizsgálatot végezni, hogy több mint 200 év elmúltával mára mennyire és milyen elemekben változott meg a falvak keresztnévadási divatja a mai felsőszölnöki plébánia lakosai körében.

Források

1. Magyar Országos Levéltár Mikrofilmtára. Felsőszölnök: A 4442
2. Vasvármegye. Szerk. Dr. SZIKLAY JÁNOS és DR. BOROVSKY SAMU. Budapest. Apollo. 1898. 37.p.

3. MARIJA KOZAR-MUKIČ: Slovensko Porabje. Ljubljana – Szombathely. 1983. 87.p.
4. Magyar helységnév-azonosító szótár. Szerk. LELKES GYÖRGY. Balassi Kiadó. Budapest. 1992. és
CSÁNKI DEZSŐ: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. II. Budapest. 1894. 742. 774. 783. 796 és 805. p.
5. Szombathelyi egyházmegye névtára. 1991. Szombathely. 58.p.
6. MUKICSNÉ KOZÁR MÁRIA: Felsőszölnök. Szombathely-Ljubljana 1988. 26. és 29.p.
7. M. KOZÁR MÁRIA: A gyermek születéséhez fűződő rítusok a vasi szlovének-nél. Vasi Szemle. 1988/2. 151.p.
8. A szentek élete. Szt. István Társulat. Budapest. 1984. 78–79.
9. A szentek élete. Szt. István Társulat. Budapest. 1988. 89.p.

FÜLÖP LÁSZLÓ

A névválasztás szempontjai a magyar családnév-változtatásokban

A hagyományos magyar családnévanyag és a mesterséges úton, családnév-változtatással született névállomány sok szempontból: születésük történeti–társadalmi körülményei, az elnevezés módja, az elnevezők és az elnevezettek csoportja, illetve ezek egymáshoz való viszonya alapján különbözik egymástól. A névkeletkezés síkján vizsgálódva azt tapasztaljuk, hogy a családnév természetes keletkezésekor a névviselőhöz kapcsolódó objektív vagy szubjektív jellemzők köre alapján szükség-szerűen motivált név keletkezik. Bár e motiváció idővel, a név öröklődővé válásával elhalványulhat, elveszhet, önkényessé azonban akkor sem lesz, csak másféle motiváció jellemzi: öröklődésének törvényileg is meghatározott szabályai (vö. J. SOLTÉSZ KATALIN, A tulajdonnév funkciója és jelentése. Bp., 1979. 25. E mű az önkényesség és motiváció kérdésében később kiigazításokra is szorult; vö. HAJDÚ MIHÁLY, A magyar helységnevek jelentésszerkezete. In: Szavak – nevek – szótárak. Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára. Bp., 1997. 128–9). A mesterséges módon – köztük a névváltoztatással – születő nevek lehetséges motivációs köre nemcsak más jellegű, de jóval tágabb is.

A családnév-változtatások hátterét kutatva azt találjuk, hogy bár nyelven kívüli tényezők indítanak e változtatásokra, a nyelven kívüli kérdések a nyelvi síkon oldhatók meg. Egy név a benne rejlő jelentéstartalmak révén (identifikáció, motiváció, információtartalom, konnotáció és etimológia; vö. J. SOLTÉSZ i. m.) bizonyos szempontok szerint többé vagy kevésbé lehet „előnyös” viselője számára, s ez lehetőséget és okot is adhat a megváltoztatására. Alapvetően fontos itt az, hogy a névváltoztató maga választhatja meg új nevét. Egy név „előnyösebb” volta nem-